ORIGINEA, VECHIMEA ȘI DIFUZIUNEA LEXICO-AREALĂ A FORMELOR DE PERFECT SIMPLU ÎN -SEI

DE

C. FRÂNCU

0. Părerile cercetătorilor în ceea ce privește originea sau proveniența morfologică a formelor slabe de perfect simplu de tipul *ziséi*, care au înlocuit formele tari etimologice de tipul *ziș(u)* < lat. *dixi* sînt discordante. Ipoteza că persoana I singular ar fi fost refăcută după persoana a II-a singular, susținută de unii cercetători, este respinsă de alții, cărora li se pare greu de admis o influență exercitată de persoana a II-a singular, în general mai puțin frecventă, asupra persoanei I. Aceștia din urmă explică introducerea lui *-e-* și a lui *-s-* prin influența altor persoane (a III-a — a VI-a), neținînd seama de faptul că la acestea *-e-* nu este întotdeauna accentuat[1].

Pe de altă parte, formele slabe de perfect simplu care au înlocuit vechile forme tari nu au fost cercetate în detaliu din punctul de vedere al v e c h i m i i și d i f u z i u n i i a r e a l o - l e x i c a l e în limba literară și în graiurile populare. De aceea, scopul investigației de față este de a stabili, pe baza textelor vechi românești, geneza formelor în *-sei*, cronologia înlocuirii formelor tari de tipul *ziș(u)* cu formele slabe de tipul *ziséi* și de a urmări apoi difuziunea lexicală și areală a inovației în limba literară și în graiurile populare, căutînd prin datele de diacronie și de geografie lingvistică aduse în discuție să dăm o explicație fenomenului cercetat.

1. Prima constatare de diacronie și de geografie lingvistică ce se impune este că, întrucît formele de tipul *ziséi* sînt absente din dialectele românești din sudul Dunării (dialectele aromân și meglenoromân au conservat formele tari etimologice de tipul *(d)zis(u)*, iar din dialectul istroromân perfectul simplu a dispărut), fenomenul este o caracteristică a dialectului dacoromân, apărută după perioada numită „româna primitivă", nu în această perioadă — cum s-a susținut uneori[2].

2. *Cînd* și *unde* au apărut formele de tipul *zisei* în dacoromână ? La aceste întrebări răspunsurile cercetătorilor nu sînt precise. Astfel, la întrebarea c î n d au apărut și s-au răspîndit formele de tipul *zisei* s-au conturat în răspunsuri două tendințe: unii au încercat să împingă cît mai devreme cronologia feno-

[1] Pentru istoricul acestor controverse, vezi C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu: formele de tipul* **zisei**, în LR, XXXIII, 1984, nr. 5, p. 426—427. Siglele folosite în articolul de față sînt aceleași.

[2] Cf. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 342.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

menului (în româna primitivă[3] sau în dacoromâna veche din secolul al XVI-lea[4]), în timp ce alții, cît mai tîrziu (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea)[5] La întrebarea u n d e au apărut aceste forme, răspunsurile sînt sau vagi sau lipsesc din literatura de specialitate[6].

3. Cercetarea atentă a textelor din secolul al XVI-lea ne-a dus la constatarea că ele conțin numai forme tari în *-ș(u)* la persoana I singular a perfectului simplu de la verbele de conjugarea a III-a și a II-a care astăzi au forme în *-sei*[7].

Verbele *a fi, a avea, a vrea,* care și-au creat tîrziu și o paradigmă sigmatică alături de cea asigmatică, nu au decît forme în *-úi* la perfectul simplu[8]. Prezența în textele din secolul al XVI-lea numai a formelor tari în *-ș(u)* și absența formelor în *-sei* duc la corectarea afirmației, neilustrate cu fapte, a lui Al. Graur, că „încă din secolul al XVI-lea găsim la pers. 1 sg. și *-sei* analogic după pers. 2 (și, desigur, și după conj. I și a IV-a)"[9].

3.1. Primele atestări ale formelor în *-sei* le-am întîlnit în cîteva texte din secolul al XVII-lea scrise în Țara Românească : „și *zisei* către Adam" (1600—1625, *Călătoria lui Sith la raiu*, CR, I, 63/27), „*ziséiu* eu" (*Biblia*, București, 1688, 448/13, coloana I), dar *ziș* (*ib.*, 448/18), *mă întorș* (*ib.*, 448/36,55), *trimiséiu* (1696, N. Iorga, *Scrisori de boieri*, ed. a II-a, București, 1925, p. 96).

Un fapt demn de menționat este accentul pe rădăcină în prima atestare citată (зйсен), ceea ce poate fi un indiciu că inovația nu a pornit sub influența formei slabe de persoana a II-a, cu accentul pe flectiv *(ziséși)*, ci sub influența formelor de la persoanele a III-a — a VI-a, toate tari, sau chiar a formei tari de persoana a II-a singular *(zíseși)*, atestată încă din secolul al XVI-lea alături de forma slabă : *dzíseș* (PO, 157/22), dar *dzisésți* (PO, 157/17) ; *zíseși* (CP, 243v/20), dar *zisésți* (PO, 111/13), *adúseși* (CL, 31/34) etc. Deși multe texte nu notează accentele sau le notează în mod capricios și inconsecvent, se poate afirma că încă din secolul al XVI-lea exista o întreagă paradigmă forte[10], că și persoana a II-a singular își crease, sub presiunea celorlalte persoane cu forme tari, o formă forte, care a înlocuit în unele regiuni vechea formă slabă de tipul *zisésți* <lat. *dixísti*. Datele de care dispunem nu ne permit încă considerații detaliate privind repartiția areală a acestor forme tari de persoana a II-a singular, create sub presiunea formelor de la celelalte persoane, dar ne îndreptățesc să spunem că formele tari se foloseau, alături de cele slabe, în textele reprezentînd graiurile sudice și în cele din zona Banat—Hunedoara (ca dovadă poate fi adusă atestarea lor în PO, ES și în unele texte coresiene cu stat lingvistic bănățean-hunedorean)[11].

---

[3] *Ibid.*, p. 342.

[4] Cf. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 228.

[5] Cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, București, 1971, p. 594.

[6] Vezi C. Frâncu, *art. cit.*, p. 426, nota 7.

[7] Pentru atestări, vezi Ov. Densusianu, HLR, II, p. 218—219 ; C. Frâncu, *op. cit.*, p. 427.

[8] Cf. C. Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate : perfectul sigmatic al verbelor* **a fi, a avea și a vrea**, în LR, XXVI, 1976, nr. 1, p. 55—65.

[9] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 228.

[10] Primul lingvist care remarcă paradigma tare de tipul *ziș, ziseși, zise, zisem, zíset, ziseră* în textele vechi este Al. Lambrior, *Carte de cetire*, Iași, 1882, p. XXXII ; cf. și Mioara Avram, *Accentuarea formelor de perfect simplu*, în LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 181—188.

[11] De pildă, în CL și în CP.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

Spre deosebire de prima atestare, cea de a doua (din *Biblia* de la 1688) are accentul pe flectiv (ЗНСЄІѠ), fiind o veritabilă formă slabă, impusă mai tîrziu în normele limbii literare și în unele graiuri populare. Ea a apărut, fără îndoială, sub influența formei slabe de la persoana a II-a singular, singura din paradigmă care avea în unele regiuni accentul pe flectiv *(zisẽși)*.

Menționăm că tendința de înlocuire a formelor tari cu forme slabe se manifestă și în altă direcție prin crearea sporadică a formelor cu sufixul *-u-*, sub influența perfectelor slabe de la conjugarea a II-a și a III-a : *înțelegúi* (1648, *Varlaam și Ioasaf*, CR, I, 132/9), *înțelegú* (CT, 24r/3,174v/18,190v/6,194r/23, formă de pers. a III-a sg.).

Textele din Moldova, Ardeal, Maramureș, Crișana, Banat și cea mai mare parte a textelor din Țara Românească și Oltenia nu înregistrează în tot cursul secolului al XVII-lea formele în *-sei*, ci numai pe cele vechi în *-ș(u)* : *duș* (1677, Botoșani, SD, 223 ; VS, apr. 1, 65), *purceș* (VS, apr. 1, 65), *scriș* (cca 1650, Moldova, GCR, I, 146), *uciș* (1678, București, *Cheia înțelesului*, 106), *dziș* (DPV, 71, 264, D, 247 ; CR, I, 305, 288) etc. De fapt, în textele reprezentînd graiurile nordice se face simțită tendința de limitare a întrebuințării perfectului simplu la persoanele I și a II-a singular, în locul lui folosindu-se perfectul compus. Perfectul simplu se folosește în special la persoana a III-a ca timp al „lumii narate" (erzählte Welt)[12].

Prin urmare, în cursul secolului al XVII-lea încep să fie înregistrate formele analogice în *-sei*, tari și slabe, în texte provenind din Țara Românească. Inovația are o difuziune lexicală redusă, afectînd numai două lexeme, *a zice* și *a trimite*, toate celelalte verbe menținîndu-și formele vechi în *-ș(u)*. În ceea ce privește accentul, mai întîi este atestată forma tare în *-sei (zisei)*, creată sub influența tuturor celorlalte persoane tari (inclusiv a persoanei a II-a de tipul *ziseși*, atestată încă din secolul al XVI-lea), iar apoi forma slabă *ziséi*, impusă în normele limbii literare moderne și creată sub influența formei etimologice, slabe, de persoana a II-a singular *(zisẽși < dixisti)*.

4. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea formele în *-séi* sînt din ce în ce mai frecvente în textele provenind din Muntenia și Oltenia și au o difuziune lexicală mai largă, cuprinzînd și alte lexeme : *aduséiu* (LC, 116/37), *înțăleséi* (1735, M-rea Bistrița, Oltenia, DRA, I, 348), *strînséiu* (LC, 116/37), dar *strînșu* (*ib.*, 116/12, în altă variantă mai veche a textului), *trimișăi* (1723, Țara Românească, SD, XII, 22), *trimiséi* (1724, Cîineni—Oltenia, SD, XII,27).

De pe la începutul secolului al XVIII-lea inovația este înregistrată și în unele texte moldovenești: *mă dusăiu* (CI, 114v), *întorséiu* (CI, 114v), *púseiu* (CI, 114v), *ziseiu* (SLA, 68v/4 ; accentul nu-i precizat), dar *dziș* (CI, 114v ; SLA, 64r), *spuș* (CI, 114v) etc. Din aceste atestări se observă că în *CI* apar atît forme slabe, cît și forme tari în *-sei*, ceea ce înseamnă că și în Moldova inovația a pornit atît sub influența paradigmei tari, cît și sub influența formei slabe de la persoana a II-a singular de tipul *ziseși*. De fapt,textele moldovenești și muntenești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea atestă la persoana a II-a singular atît formele vechi, slabe, cît și pe cele tari, mai noi : *arseși* (CR, I, 247/1), *întinséș* (DDL, 210/16—17), *scoséș* (CR, I, 156/14),

---

[12] Cf. H. Weinrich, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, ediția a II-a, Stuttgart — Berlin — Köln — Meinz, 1971, p. 28 și urm.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

trimiséși (1675, Moldova, CR, I, 221, 152), dar *fúsăș* (DPV, 862; CR, I, 152). *te întórsăș* (DPV, 838), *ziseși* (CR, I, 288/9).

Însă cele mai multe texte din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, indiferent de regiunea în care au fost redactate, conțin numai formele vechi în *-ș(u)* : *aleș* (NB, 237), *aduș* (NB, 238) *înțeleș* (NB, 333/1), dar *înțeleséiu* (NB, 333/11, într-o redactare ulterioară), *dziș* (CR, I, 365, 366), *ziș* (NB, 238; CM, 171; CR, I, 188) etc.

5. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea difuziunea lexicală și areală a formelor în *-sei* devine mai largă, cuprinzînd noi lexeme și noi regiuni (sudul și centrul Ardealului, Moldova centrală și de sud, parțial Bucovina și Ardealul de nord) : *mă dusăi* (1768, Alba Iulia, SD, XIII, 33), *zisăi* (*ib.*, 33; în ambele exemple accentul nu este notat), *înțeleséi* (A^2, 206), *rămăséiu* (A^1, 116/7; A^2, 39/16, 116/7), *duséi* (A^2, 7/7), *mă întorséiu* (A^2, 173/2; în A^1 în pasajul corespunzător apare aceeași formă, dar nu este indicat accentul), *ziséiu* (1783; Oltenia, CR, II,131/17), *ajunséiu* (*ib.*, 132/4-5), *mă întorséiu* (*ib.*, 132/4), *trimisăiu* (1762, Bistrița-Năsăud, DFC, II, 168; 1779, sudul Moldovei, SD, XVI, 369; 1794, Moldova centrală, SD, VI, partea a II-a, 169; 1795, Moldova de sud, SD, XVI, 341; peste tot fără indicarea accentului), *spuseiu* (*Pildele lui Esop*, Sibiu, 1795, f. 53^v; fără indicarea accentului), *rămăseiu* (CPV, 74; A^1, 39/16; fără indicarea accentului), *scriseiu* (1799, ms. 270 din B.A.R. f. 136^r), *întinseiu* (*ib.*, f. 136^v; în ambele atestări accentul nu este indicat).

Dacă în textele din regiunile citate formele slabe și tari în *-sei* sînt relativ rare și apar alături de formele în *-ș(u)*, mult mai frecvente, în textele din Oltenia și Țara Românească formele analogice, în special cele slabe, sînt aproape generalizate pe la 1780—1800 la verbele cele mai frecvente (*a aduce, a duce, a întinde, a înțelege, a merge, a pune, a scrie, a rămînea, a spune, a trimite, a zice*) : *aduseiu* (1781, Țara Românească, AJ, 967), *duseiu* (ms. 2587 din B.A.R.,f. 25), *înțeleséiu* (1754, Argeș, SD, XIV, 231; 1783, Hurez, ms. 2587 din B.A.R.,f. 194^v), *întinseiu* (1799, Prahova, ms. 270 din B.A.R.,f. 136^r), *puséiu* (1789, Muscel, ms. 1817 din B.A.R., f. 142^v; 1791, București, DRA, I, 778), *rămăséi(u)* (1783, Hurez, ms. 2587 din B.A.R., f. 193^v; 1789, Muscel, ms. 1817 din B.A.R., f. 143), *trimisăi* (1753, Pitești, SD, XIX, 217; 1754, Pitești, SD, XIV, 229, 232; 1760, Argeș, SD, XXV, 235; 1760, Oltenia, SD, XIV, 235; 1799, București, SD, XII, 126, 128; 1799, Pitești, SD, VIII, 36), *ziseiu* (1783, Hurez, ms. 2587 din B.A.R., f. 211^r) etc. Cele mai multe din formele citate sînt slabe, cu accentul indicat în text, dar este posibil ca unele din cele cu accentul neindicat să fi fost tari, căci în unele regiuni și forma sigmatică de persoana a II-a singular era tare, după cum arată exemplele următoare : *vrúseși* (A^1, 116/10, 13), dar *vrusésți* (A^2, 116/10, 13); la fel *vrúsei* (A^1, 221/14, 16), *fúsei* (A^1, 267/16, 275/3), dar *fuséi* (A^2, 275/3) pentru persoana I singular. Aceste fapte arată că în tot cursul epocii vechi formele slabe în *-séi, -séși* erau dublate de formele tari în *-sei, -seși*, mai rare, dar mai simetrice și mai regulate decît cele slabe.

În textele din Banat continuă să fie folosite, pînă după 1800, formele vechi în *-ș(i)* : *ajunși* (SCB, 262), *deșchiși* (SCB, 265), *ferși* (SCB, 219), *înțălești* (SCB, 223, 234), *pușI* (SCB, 265), *rîși* (SCB, 216), *rămași* (SCB, 205), *spuși* (SCB, 205, 212, 241, 275), *strînși* (SCB, 264), *șterși* (SCB, 264), *zișI* (SCB, 264) etc.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

Formele noi sînt atestate în textele din Banat abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și ele sînt extrem de rare : *scrisei* (1771, Mehadia, FDC, 31 ; singura atestare pe care o avem și în care accentul nu-i precizat).

Unele texte din Oltenia atestă începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea formele contaminate în *-șéi*, apărute prin încrucișarea formelor vechi în *-și* cu cele noi în *-séi* : *înțelesei* (1752, Oltenia, SD, XIV, 217 ; 1754, Oltenia, SD, XIV, 231). Aceste forme se întîlnesc azi în Banat, Crișana și Țara Hațegului[13].

6. În prima jumătate a secolului trecut formele slabe în *-séi* le înlătură definitiv pe cele vechi în *-ș(u)* în **M**untenia, Oltenia, sudul Ardealului și parțial în Banat, Crișana și **M**oldova centrală și de sud (adică în regiunile în care perfectul simplu se mai folosea la persoana I și a II-a singular), astfel încît se poate spune că pe la 1850 formele de tipul *ziséi* erau practic generalizate în limba scrisă și în limba vorbită din regiunile menționate: *puseiu* (1809, Valea Teleajenului, DVT, 111 ; 1841, Brașov, ADSB, 101), *rămăsăi* (1805, Oltenia, SD, XXV, 37), *scrisăi* (1819, Oltenia, SD, XXV, 37), *scrisei* (1825, Rîmnic, ms. 258 din B.A.R., f. 654^{v}), *trimisăi* (1805, Oltenia, SD, XXV, 168, 169 ; 1820, Oltenia, SD, XXV, 51, 188, 193 ; 1826, Oltenia, SD, XXV, 90 ; 1831, Oltenia, SD, XXV, 137), *spusei* (1811, Banat, OB, 102 ; 1814, Banat, ȚF, 163), *trăséiu* (1820, Oltenia, SD, XXV, 42), *trimiseiu* (1813, Vlașca, SD, XVI, 153), *trimisăi* (1804, Basarabia ; L. T. Boga, *Documente basarabene*, II, Chișinău, 1928, 16), *puseiu* (1837, M.-rea Neamț, ms. 1852 din B.A.R., f. 204^{r}), *ziseiu* (ȘHR, I, 71, 84 ; am indicat accentul numai acolo unde este precizat în text). Este posibil ca în regiunile în care perfectul simplu nu era prea des întrebuințat la persoanele I și a II-a singular să fi circulat și forma tare de tipul *zísei*, atestată, după cum am văzut, încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea și prezentă și astăzi în unele graiuri populare.

Formele tari de tipul *ziș(i)* încep să fie simțite ca arhaice și „poetice", iar concludent în acest sens ni se pare comentariul asupra acestei forme din *Țiganiada*, pus de autor în gura lui Mitru Perea. „*Zișì* adică *zisăi* : la poezie poate să să trebuințască acest cuvînt învechit. M.P." (Ț, 237, nota 1). De fapt, reprezentanții Școlii ardelene nu foloseau decît formele noi *spuséi* (PMI, I, 127), *zisei* (id. *ib.*, 98, 99, 127, 166 ; ȘHR, I, 71, 84 ; ȘA, I, 361, III, 25 ; ȚF, 43, 63).

O dovadă că formele vechi în *-ș(i)* erau în afara uzului în limba literară din prima jumătate a secolului trecut este faptul că neologismele latino-romanice sau cele create după model francez de tipul *compune*, *depune*, *presupune*, *supune*, *recompune*, *postpune*, *impune* etc. nu au decît forme în *-séi* (formele de tipul **compuși*, **depuși* etc. pentru *compuséi*, *depuséi* sînt inexistente)[14].

7. Informații privind situația formelor discutate ne aduc unele gramatici românești începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, formele în *-sei* sînt înregistrate în gramatica lui S. Micu și Gh. Șincai (1780) : „Verba, quorum Supinum definit in *s* formant Praeteritum Perfectum Absolutum

[13] Cf. Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1925, p. 49 ; D. Șandru, în BL, III, 1935, p. 130, V, 1937, p. 142 ; G. Weigand, în Jb., III, 1896, p. 242 ; E. Petrovici, PFS, 138, 139, 157.

[14] Cf. Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 1 030—1 033.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

addendo *sei*, e.g. *pon*, *pus*, *pussei*, *duc*, *dus*, *dussei* etc."[15]. În secolul al XIX-lea formele în *-séi* sînt singurele consemnate și recomandate în gramaticile românești[16], cu excepția gramaticilor lui T. Cipariu, care consideră aceste forme „vulgare și vițioase" și care-și exprima preferința pentru cele etimologice de tipul *zișI*, *arșI*[17]. În realitate, în scrisul său Cipariu folosea formele analogice, impuse în normele limbii literare moderne și în vorbirea populară din multe regiuni (Oltenia, vestul Munteniei, Banat, Crișana) : *înțelesei* (dintr-o scrisoare din 1844 a lui T. Cipariu către G. Bariț, în vol. *George Bariț și contemporanii săi*, ediție de Șt. Pascu, I. Pervain, I. Chindriș, D. Suciu și I. Buzași, IV, București, 1978, p. 229), *scrisei* (*ib.*, p. 118, 258, 316), *trimisei* (*ib.*, p. 197, 298), *zisei* (*ib.*, p. 196) etc.

8. Dacă din normele limbii literare formele vechi în *-ș(i)* sînt înlăturate de formele noi în *-sei* încă din prima jumătate a secolului trecut, în unele graiuri populare ele continuă să se folosească pînă în zilele noastre. Pe la sfîrșitul secolului trecut G. Weigand le înregistra în Banat, iar între cele două războaie mondiale Ov. Densusianu și D. Șandru constatau întrebuințarea foarte frecventă la țăranii din Țara Hațegului, Lăpușul de Sus (Hunedoara) și Almăj (Banat) a formelor de tipul *ajunș*, *mă duș*, *mulș*, *merș*, *scoș*, *traș*[18]. Textele dialectale de după război le atestă însă destul de rar și numai în zone izolate : *traș* (Racșa—Oaș, *Antologie de proză populară epică*, realizată de Ovidiu Bîrlea, vol. I, București, 1964, p. 456), *dziș* (*ib.*, p. 456).

Formele contaminate de tipul *ajunșei*, *dușei*, *pușei*, *spușei*, atestate în Oltenia încă din secolul al XVIII-lea, au fost înregistrate atît de G. Weigand, cît și de D. Șandru în Banat, unde se mențin pînă astăzi. Ele apar și în folclorul moților din Scărișoara (Crișana) : *pușéi* (PFS, 138, 139, 145), *spușéi* (PFS, 157), *fușéi* (PFS, 140).

În ALR, formele vechi de tipul *puș(i)* nu mai sînt înregistrate în nici un punct, fapt ce atestă generalizarea formelor analogice în regiunile în care perfectul simplu se mai folosește la persoana I și a II-a. În schimb, formele contaminate, mai apropiate de cele vechi, de tipul *arșăi*, *ascunșăi*, *copșăi*, *spușăi*, *(d)zișăi* au fost înregistrate în ALR în unele puncte din Banat și sud-vestul Transilvaniei (pct. 27, 29, 36, 76, 95, 102)[19].

Formele slabe în *-séi* (*-săi*) au fost înregistrate de autorii ALR în Oltenia, Muntenia, sudul Ardealului, sudul Moldovei, Crișana și parțial în Banat și Maramureș[20]. Ele sînt deosebit de frecvente în textele dialectale din Oltenia și Muntenia, culese cu ocazia anchetelor pentru NALR : *adusăi* (pct. 921, *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, București,

[15] Cf. S. Klein și G. Sinkai, *Elementa linguae Daco-romanae sive Valachicae*, Viena, 1780, p. 48. Cf. și ediția a II-a, Buda, 1805, p. 63 (semnată numai de Gh. Șincai).

[16] Vezi C. Frâncu, în LR, XXXIII, 1984, nr. 5, p. 438, nota 16.

[17] Cf. T. Cipariu, *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854, p. 175 ; idem, *Gramatica limbii române*, Partea I, București, 1879, p. 321, 329.

[18] Cf. trimiterile bibliografice de la nota 13.

[19] Cf. ALR II, serie nouă, vol. VI, h. 1983, 1984, 1985, 1987, 1988.

[20] Nu s-a înregistrat nici un răspuns în zone compacte din Moldova centrală și de nord, Bucovina, Maramureș, nordul și estul Ardealului, zone în care perfectul simplu nu se mai întrebuințează. Însă situația exactă a formelor de persoana I singular de la perfectul simplu va fi cunoscută abia după publicarea NALR. Putem spune numai că, după informațiile date de autorii *NALR. Moldova și Bucovina*, formele de tipul *ziséi*, *zisei* nu au fost întîlnite în punctele anchetate, generale fiind cele de perfect compus.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

1967, p. 82), *copsăi* (pct. 965, *ib.*, p. 282), *mă dusăi* (pct. *ib.*, p. 241; pct. 758, 768, 772, 776, *Texte dialectale. Mu* lui Boris Cazacu, București, 1973, p. 197, 338, 369, 2[illegible] *ib.*, p. 338), *pusăi* (pct. 772, *ib.*, p. 328), *rămăséi* (pct. (pct. 690, *ib.*, p. 174), *spusăi* (pct. 767, *ib.*, p. 275 ; p *Oltenia*, p. 256), *zisăi* (pct. 910, *ib.*, p. 40) etc. Astfel de apropiată de momentul vorbirii, în special petrecută în opun formelor de perfect compus, folosite pentru acțiu loc înainte de ziua în care locutorul vorbește (pentru *azi-noapte*, dar nu pentru *azi-dimineață*, *azi la prînz*, *ac* acestor forme precum și solidaritățile lor lexicale cu adv se observă în textele culese prin întrebarea *Ce a făc* care s-a pus în majoritatea punctelor anchetate.

Pentru celelalte două zone în care perfectul simp ța la persoana I, adică pentru Crișana și Banat, num în *-séi* au fost întîlnite în poezia populară : „Nici *tor* numai *zisei* în frunză" (Miron Pompiliu, *Poesii popor* în vol. *Literatură și limbă populară*, ediție de V. Netea, *ajunsei* (*ib.*, 36), *mă dusei* (*Cîntece din Biharia*, *ib.* 2 *stînsei* (*ib.*, p. 265, 266), *subsei* (G. Alexici, *Texte din lite* publicate de I. Mușlea, tom. II, p. București, 1966, p. *torsei* (*ib.*, p. 162), *mersei* (*ib.*, p. 172) etc.

Într-un singur punct (386 : Marginea—Rădăuți ALR II s-a înregistrat o formă analogică tare (*spúsăi* rară (la alte verbe forma tare nu a fost înregistrată)[21].

Întîlnită într-o zonă în care perfectul simplu nu sau numai la persoana a III-a, această formă se men exercitate de persoana a III-a singular și plural (*sp* întrebuințată chiar de cei care nu utilizează în mod c dar sînt influențați de limba scrisă, unde mai ales în nar la persoana a III-a apare regulat[22], exprimînd așa nu în opoziție cu perfectul compus care exprimă așa numita Iorgu Iorgan explica forme ca *rămăsei*, *mérsei*, *púsei*, c prin dispariția perfectului simplu din limba vorbită în c Explicația trebuie completată cu datele de diacronie ad și cu observația că în multe cuvinte din vorbirea din Mo față de accentuarea muntenească, în silaba precedentă *bolnáv*, *Ștefán*), astfel încît formele de tipul *spúsăi* tr trăsătură mai generală a graiului moldovenesc privi accentuarea paroxitonă a vorbitorilor lui. Aceeași acce soana a II-a singular (*rămășeși*, *mérșeși*, *púșeși*), forme dar auzite de autor în vorbirea unor moldoveni[25].

[21] Cf. ALR II, serie nouă, vol. VII, h. 1988.
[22] Cf. Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 193
[23] Cf. H. Weinrich, *op. cit.*, p. 42 și urm.
[24] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 40.
[25] Prezența acestor forme în vorbirea unor moldoveni a fost se (*op. cit.*, p. 40) sau de Alf Lombrad (*op. cit.*, p. 929).

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

9. Un caz analog există în dialectul aromân, unde aproape toate perfectele cu accentul pe rădăcină se conjugă la persoana a II-a singular sub două forme : una cu accentul pe sufix (ca în latină) și alta cu accentul pe rădăcină, sub influența celorlalte persoane : *ascumséși* și *ascúmsiși*, *dzîséși* și *dzîsiși*, *spuséși* și *spúsiși*. Aceste forme paralele se folosesc chiar în aceeași regiune și chiar în aceeași localitate, atît în sud, cît și în nord[26].

Necesitatea de a studia paralel accentuarea formelor acestora din dialectul aromân cu cea din dialectul dacoromîn a fost subliniată de multă vreme[27], însă pînă acum nu s-au pus în relație cele două tipuri de perfect forte, analogic, de la persoana a II-a singular (drom. *spúseși* și arom. *spúsiși*). Ele sînt concludente pentru presiunea paradigmatică exercitată de persoana a III-a singular și de persoanele pluralului asupra persoanei a II-a singular, iar și prin intermediul acesteia asupra persoanei I singular. Este posibil ca menținerea în dialectul aromân a formelor tari de tipul *dziș* să se datorească tocmai presiunii mai slabe din partea persoanei a II-a singular, care și-a creat pentru aproape toate verbele de conjugarea a III-a cîte o formă tare, alături de forma slabă, la persoana a II-a singular *(dzîsiși—dzîséși)*. Din această perspectivă, formele dialectale dacoromâne de tipul *mérsei*, *spúsei*, *zisei* nu reprezintă decît extinderea acestui model și la persoana I singular în condițiile folosirii mai rare a perfectului simplu la această persoană. În dialectul aromân această extindere nu a fost posibilă, deoarece aici perfectul simplu s-a menținut deosebit de puternic nu numai la persoana a III-a, ci și la persoana I singular, iar presiunea din partea formei slabe de persoana a II-a singular a fost mai mică, din cauza prezenței formei tari de tipul *spúsiși*.

10. În urma acestor considerații privind raportul cronologic dintre variantele de tipul *ziș*, *ziséi* și *zisei* și privind răspîndirea acestora în graiuri, ni se pare întemeiată atît ipoteza susținută de mulți cercetători că formele de tipul *zisei* au apărut sub influența persoanei a II-a singular *(ziséși)*, singura formă slabă din paradigma perfectului sigmatic încă din latină, cît și ipoteza că ele au apărut sub influența persoanei a III-a singular și a persoanelor pluralului, prin intermediul persoanei a II-a. Obiecția lui Alf Lombard[28] că ar fi greu de admis o influență exercitată de persoana a II-a, în general mai puțin frecventă, asupra persoanei I, mai frecventă, nu ni se pare justificată dacă se are în vedere procesul de comunicare, realizat, firește, între un locutor și un interlocutor, care pot emite enunțuri de tipul : „ *Ce aduseși (spuséși, ziséși)*?“ — „Eu *aduș (spuș, ziș)* aceasta “>„Eu *aduséi (spuséi, ziséi)* aceasta“. Formele folosite de locutor puteau foarte ușor să exercite o presiune asupra celor utilizate de interlocutor, atît în ceea ce privește numărul de silabe, cît și accentul, ajungîndu-se astfel la formele slabe de tipul *spuséi*. În cazul în care formele folosite de locutor erau tari *(adúseși, spúseși, ziseși)*, acestea puteau să-și impună accentul și numărul de silabe și la formele folosite de interlocutor, ajungîndu-se la formele tari de tipul *spúsei*, *adúsei*, *zisei*.

La extinderea și impunerea formelor slabe de tipul *ziséi* nu trebuie neglijată presiunea paradigmatică exercitată de persoana I a perfectului simplu

---

[26] Cf. T. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 463.

[27] Cf. Leca Morariu, *Voi lăudat*, în „Codrul Cosminului“, V, 1927—1928, partea a II-a, p. 296.

[28] Cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 929, nota 1.

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)

de la celelalte conjugări *(cîntái, văzúi, coborî, suii)*, conjugarea a III-a *(cerúi, pierdúi)* precum și a perfe belor *a fi, a avea, a vrea (fuséi, avuséi, vruséi)*[29]. T a paradigmelor, de reducere a contrastelor, concretizat formele tari la cele slabe, a acționat în toate epocile similar îl constituie trecerea de la perfectul tare de tipu *fécel, féceră* la cel slab de tipul *făcúi, făcúși, făcú* etc.[30] secolului al XVI-lea — al XVIII-lea) sau înlocuirea *déde, déte* prin formele slabe *dădúi, dădú*, specifică s al XVIII-lea[31].

La impunerea lui *-s-* în formele de tipul *zisei, s* contribuit, probabil, și formele de participiu trecut fiind influența reciprocă dintre perfectul simplu și multă vreme[32].

Prin urmare, după părerea noastră inovația a pc formelor tari de persoana a II-a — a VI-a de la perfectul formelor de participiu în *-s*, prin apariția formelor tar *spúsei*, atestate începînd cu prima jumătate a secolu sub influența formei slabe de persoana a II-a singular, p lizarea în limba literară și în unele graiuri populare a f *ziséi, puséi, merséi*, atestate începînd cu a doua jumătate a

L'ORIGINE, L'ANCIENNETÉ ET LA DIFFUSION GÉOGRAPI DU PASSÉ SIMPLE EN *-SÉI*

RÉSUMÉ

L'auteur analyse le remplacement des formes fortes (étymol formes analogiques en *-séi* (*spuș(u)* > *spuséi*) à partir de textes an matériel offert par l'ALR ; l'on démontre que l'innovation est enreg tout d'abord dans des textes qui reflètent le parler de la Valachie provenant de la Moldavie, de la Transylvanie, de la Bucovine et de l'O moitié du XVIIIe siècle, les formes en *-séi* connaissent une diffusion territoriale, et *concurrencent* de plus en plus les formes étymologiqu moitié du XIXe siècle, elles s'imposent dans les normes de la langue populaire de l'Olténie, de la Valachie, du Sud de la Moldavie et de la les formes anciennes en *-ș(u)* sont encore employées jusqu'à notre siè velles (celles-ci étant enregistrées dans les textes de cette région à pa des formes contaminées du type : *pușei, spușei*.

Ic

[29] Cf. C. Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate : perfectul sigmat și a vrea*, în LR, XXVI, 1976, nr. 1, p. 55—65.

[30] Cf. Valeria Guțu Romalo, *Din morfologia sec. al XVI-lea : pe a face*, în *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 337—3

[31] Cf. C. Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate : perfectul simplu verbelor a da și a sta*, în LR, XXIX, 1980, nr. 4, p. 311—312.

[32] Cf. G.E. Wahlgren, *Étude sur les actions analogiques réciprog ticipe passé dans les langues romanes*, Uppsala, 1920, p. 94—101, 159-

BDD-A24109 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:58 UTC)